

U srednjovjekovnoj Bosni je prevladavalo patrimonijalno shvatanje države i društva, prema kojem je vlast u zemlji i nad zemljom isključivo pripadala vladaru i njegovom povlaštenom rodu, što se možda najbolje može vidjeti u njihovom odnosu prema državi kao i na primjeru nasljeđivanja na banskom i kraljevskom prijestolju gdje uobičajeni model nije uvijek slijedio princip primogeniture ili seniorata, kao u nekim drugim evropskim monarhijama toga vremena.³⁶ To znači da sin nije po unaprijed utvrđenom pravilu nasljeđivao oca na prijestolju, niti je ta pozicija automatski prelazila na najstarijeg člana obitelji, nego je pravo na izbor i imenovanje novog vladara pripadalo bosanskoj vlasteli koja je djelovala u okvirima državnog sabora te je vladare tražila među podobnim pripadnicima roda Kotromanića.³⁷ Takva postavka se može zgodno ilustrirati navođenjem nekoliko dobro dokumentiranih slučajeva iz bosanske kasnosrednjovjekovne historije. Recimo, nakon što je ban Stjepan II preminuo 1353. godine bez zakonitih muških potomaka bansko zvanje nije načelom seniorata prešlo na njegovog najstarijeg živog brata kneza Vladislava ili nekog drugog zrelijeg člana šire porodice, nego na Vladislavljevog starijeg sina Tvrtka. Moglo bi se kazati da je u tom slučaju vladarsku poziciju preuzeo najstariji predstavnik narednog generacijskog niza u rodu, no i Tvrtkov mlađi brat Vukić je također smatrao da ima pravo samostalno vladati. U to je uspio uvjeriti i neke velmože Rusaga bosanskog koji su mu 1366. godine pružili podršku i pomogli da u jednom trenutku čak brata i majku istjera iz zemlje.³⁸ Principi primogeniture i seniorata su

36 Cf. Frédérique Lachaud – Michael Penman (ur.), *Making and breaking the rules: succession in medieval Europe, c. 1000-c.1600*, Brepols, Turnhout, 2008; Bartlett, *Blood Royal*, 89–98.

37 Za temeljit pregled ovlasti bosanskog državnog sabora, vidi: Динић, *Државни сабор средњовековне Босне*, 23–59.

38 Ban Tvrtko se tada žalio Mlečanima: “Cum enim ipsi nobiles nostri regni sicut primo deo et nobis aequaliter infideles, nosque miserabiliter de nostro regno una cum nostra genitrice pepulerant et totaliter eiecerant.” (29. mart 1366), ASVe, *Commemoriali, Registri*, reg. 7, fol. 62r; Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke republike*, knj. 4 (1358–1403), Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti

zaobilaženi i u nekim drugim poznatim smjenama na vladarskom prijestolju. Početkom petnaestog stoljeća, slijedom političkih prilika i voljom bosanske vlastele, kraljevi Ostoja i Tvrtko II su u dva odvojena navrata postavljeni na čelo Bosanskog kraljevstva a potom i svrgavani s njega. Tvrtka II je 1443. naslijedio kralj Tomaš koji je u svojoj korespondenciji sa stranim vladama i velikovima tvrdio da je na kraljevski položaj došao po odredbi svoga izravnog prethodnika.³⁹ No s tom željom bivšeg kralja svakako su se morali složiti i “plemići, baroni i drugi stanovnici kraljevstva”, kako je to već doslovno navedeno u pismu koje je novom bosanskom vladaru u ljeto 1445. poslao car Fridrik III Habsburški (vl. 1440–1493),⁴⁰ dok se u instrukcijama mletačkom poslaniku upućenom ugarskom kralju u proljeće iste godine za kralja Tomaša čak izričito kaže da je “nedavno izabran”.⁴¹

Neovisno o širokim ovlastima koje je imao, sabor bosanske vlastele je ipak bio ograničen na biranje samo između članova roda Kotromanića kao široke grupe ali je evidentno da nije postojala samo jedna povlaštena loza roda koja je imala apsolutno pravo na banski ili kraljevski položaj. I to je možda ključni razlog zbog kojeg ne poznajemo detaljno sve rodbinske veze

sti, Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium, vol. 4, Zagreb, 1874, 84. Cf. Порчић – Исаиловић, *Документи владара средњовековне Србије и Босне у венецијанским збиркама*, 241–3; Сима Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Српска књижевна задруга, Београд, 1964, 130–31.

39 Pejo Čošković, “O dolasku Stjepana Tomaša na vlast i njegovom međunarodnom priznanju”, *Istorijski zbornik* 5 (1984), 7–35.

40 “Illustri principi Thome Stefano, regi Bozne, fratri nostro carissimo [...] post obitum beate memorie Steffani, regis quondam Bozne, regium fastigium in tuam fraternitatem devenisse teque per procures, barones et alios regnicolas juxta voluntatem et desiderium ultimum prefati Steffani in regem esse assumtum.” (Ljeto 1445), Rudolf Wolk, *Die Briefwechsel des Eneas Silvius Piccolomini*, I. Abteilung – Briefe aus der Laienzeit (1431–1445), II. Bd – Amtliche Briefe, In Kommission bei Alfred Hölder, Wien, 1909, 166–67.

41 “[...] serenissimus rex Bossine nuper electus [...]” (6. mart 1444), ASVe, *Senato, Deliberazioni, Secreti*, reg. 16, fol. 74r; Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između južnog Slavenstva i Mletačke republike*, knj. 9 (1423–1452), Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium, vol. 21, Zagreb, 1875, 185; Josephus Valentini, *Acta Albaniae Veneta saeculorum XIV et XV*, vol. 18 (1443–1444), Dr. Dr. Rudolf Trofenik – Verlag, München, 1974, 133.

među različitim članovima vladarske dinastije, a odsustvo određenog prepoznatljivog niza u imenovanju, prema kojem se imena djedova, očeva, sinova i unuka ne ponavljaju po nekom ustaljenom redoslijedu, također otežava utvrđivanje konkretnog stupnja srodstva među nasljednicima kralja Tvrtka.

Recimo, dok su i Dabiša i Ostoja nesumnjivo bili članovi dinastije Kotromanića i rođaci svoga prethodnika kralja Tvrtka kojeg su zvali bratom, neki su historičari kralja Ostoju smatrali Tvrtkovim nezakonitim sinom, pri tome zanemarujući okolnost da vladar oca ne bi u službenim ispravama zvao bratom. Takvo su tumačenje pravdali činjenicom da je Ostojin sin, kralj Tomaš, u nekoliko navrata kralja Tvrtka II nazvao “stricem”,⁴² bez obzira na to što taj pojam po svoj prilici i u tom kontekstu nije označavao očevog rođenog brata. Pojedini autori iz ranog novog vijeka su zbog pogrešnog razumijevanja historijskih dokumenata kralja Ostoju svrstavali među Jablanoviće, navodno sporednu lozu šireg roda Kotromanića,⁴³ a situaciju dodatno usložnjava okolnost da se Ostojini izvanbračni sinovi, Tomaš, Radivoj i Radič, u suvremenim i autentičnim izvorima javljaju s prezimenom Kristić.⁴⁴

42 “Serenissimus dominus rex Bossine per suas litteras nostro dominio amicabiliter nuntiavit promotionem suam ad regna patru sui [...]” (20. decembar 1443), Državni Arhiv u Zadru (dalje: DAZd), *Ducali e terminazioni*, knj. 1 (1409–1457), fol. 89v; Ljubić, *Listine*, knj. 9, 178; “Nichilominus omnia et quelibet privilegia serenissimorum principum condam dominorum Ostoya patris et Twerthko apatruui nostrorum felicis recordacionis regum ut puta Bozne et predecessorum nostrorum carissimorum [...]” (3. juni 1444), ASVe, *Miscellanea Atti Diplomatici e Privati*, busta 38, no. 1099; Ljubić, *Listine*, knj. 9, 190; Valentini, *Acta Albaniae Veneta*, vol. 18, 155; “[...] per obitum condam bone memorie illustris domini Stephani Twertko ultimi regis eiusdem, patruui nostri carissimi [...]” (3. juni 1444), Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (dalje: MNL OL), *Diplomatikai levéltár* 13775; Lajos Thallóczy, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, Duncker & Humblot, München – Leipzig, 1914, 366; “[...] за доброга споменѣтѣ за стрѣца ми господина краља тврѣтка [...]” (7. januar 1456), Љубомир Стојановић, *Старе српске повеље и писма*, књ. 1/2 (Дубровник и суседи његови, други део), Српска краљевска академија, Београд – Ср. Карловци, 1934, 121. Cf. Moritz Wertner, “Glossen zur bosnischen Genealogie”, *Jahrbuch der k. k. heraldischer Gesellschaft Adler zu Wien*, 16–17 (1890), 220.

43 Gregor Čremošnik, “Prodaja bosanskog Primorja Dubrovniku god. 1399. i kralj Ostoja”, *Glasnik Zemaljskog muzeja* 40 (1928), III.

44 “Strenuus miles Restoe prothobestiarius et ambasiator serenissimi domini Thomaxii Christich nouelli regis Bosne [...]” (3. juni 1444), DADu, *Diversa Notariae*, sv. 27,

Štaviše, ova zabuna nije samo ograničena na članove roda koji su vladali zemljom, nego također obuhvata i one pojedince koji su u različitim prilikama isticali svoje pravo na kraljevsko prijestolje. Već ranije spominjani Pavle Radišić, čije nam prezime možda otkriva samo ime oca i ništa više o njegovom porijeklu i identitetu, bez ikakve sumnje bio je Kotromanić. Smatran je neprijateljem kralja Ostoje i u jednom trenutku je slovio kao ozbiljan kandidat za kraljevsku krunu.⁴⁵ No možda je još znakovitiji slučaj jednog drugog člana vladajuće dinastije koji je potražio utočište u Dubrovniku tijekom treće decenije petnaestog stoljeća. Naime, na samom početku druge vladavine kralja Tvrtka II, u zapisnicima dubrovačkih vijeća počinje se javljati izvjesni knez Vuk Banić kojem je Senat čak odobrio i izvjesnu novčanu potporu dok bude boravio u njihovom gradu.⁴⁶ Novom bosanskom vladaru očigledno je zasmetala ta okolnost pa se zbog toga žalio Paskoju Rastiću i Marinu Gunduliću, dubrovačkim poslanicima na bosanskom kraljevskom dvoru. Njih dvojica su svoju Vladu izvijestili o nastalom problemu nakon čega su u februaru 1423. godine dobili detaljne upute o tome kako bi trebali odgovoriti na kraljeve optužbe. Vuk, koji se tom prilikom naziva Kotromanićem, očigledno je predstavljao potencijalnu prijetnju Tvrtkovoj poziciji na prijestolju pa ga je kralj htio maknuti iz Dubrovnika i izmjestiti ga na jedan od obližnjih otoka. Poslanici su

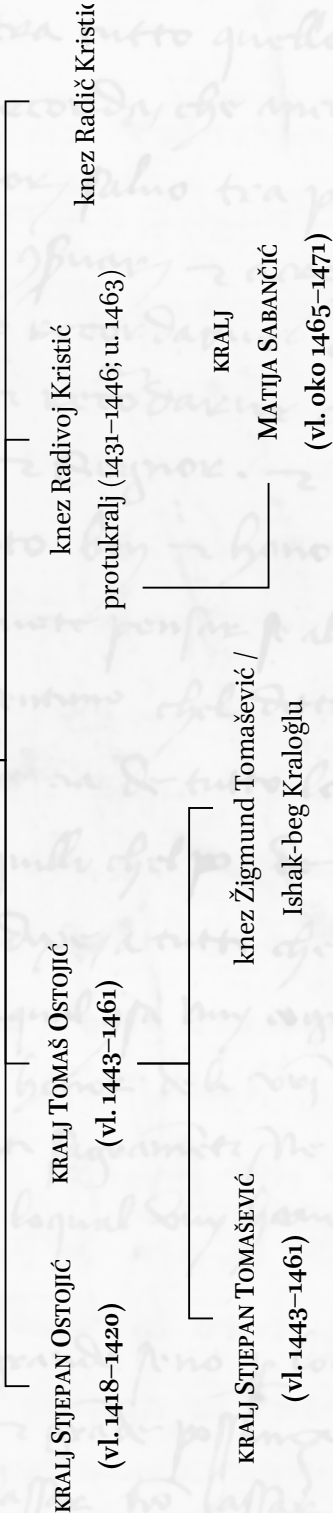
fol. 151r; "[...] ecclesia sancti Georgii in Thesagn, ordinis sancti Francisci Bosnensis diocesis, quam dilectus filius nobilis vir Radiuoi Charstich, ut accepimus, fundavit et erexit [...]" (23 mart 1461), Archivio Apostolico Vaticano (dalje: AAV), *Reg. Vat.* 484, fol. 314v; Augustin Theiner, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, vol. 2 (1352–1526), Typis Vaticanis, Romae, 1860, 373; "Prima pars est de concedendo de pulvere bombarde comiti Radiz Christich, barbano majestatis regis Bosne, qui est in Cresgneuo." (29. maj 1463), DADu, *Consilium rogatorum*, sv. 17, fol. 222r.

45 "[...] et le terre chel re Ostoya ne haueua datto lo ditto ne tolleua per nostra colpa, digando che rezetassemo misser Paul Radissich so inimigo come monstrea per soi messi dauanti lo so et nostro segnor [...]" (19. decembar 1403), DADu, *Lettere e Commissioni di Levante*, sv. 4, fol. 61r; Thallóczy – Gelcich, *Diplomatarium Ragusanum*, 151. O boravku Pavla Radišića u Dubrovniku i tome kako su ga doživljavali njegovi suvremenici, vidi: Невен Исaиловић, "Два документа из XV века о вербалним деликтима Дубровчана и Босанаца", *Мешовита грађа* 31 (2010), 29–34.

46 "Prima pars est de providendo isti nobili [nepoti R] nomine comes Vochus Banich." (28. mart 1422), DADu, *Consilium Rogatorum*, sv. 3, fol. 80r. Prekriženi dio teksta u zapisničkoj bilješci sa sjednice Vijeća umoljenih daje povoda za razmišljanje kako je Vuk uistinu mogao biti nećak bosanskog kralja. Nažalost, drugi izvori to ne potvrđuju. Vidi niže n. 49.

Rodoslovno stablo poznatih muških potomaka bosanskog kralja Ostoje

KRALJ OSTOJA
(vl. 1398–1404; 1409–1418)

bili dužni izjaviti kralju da je njihov grad uvijek bio slobodan i otvoren za bilo koga da dođe i ide kako mu odgovara, te da nikada nisu nikome dopustili da nanese štetu toj slobodi, koja je, usput rečeno, odgovarala bosanskim kraljevima i velmožama na njihovo veliko zadovoljstvo i uslugu. Također su trebali kralja opomenuti da su čak i neki Kotromanići kao i njihovi protivnici uživali ovu slobodu kada su tražili utočište u Dubrovniku.⁴⁷ (Slika 6) Kako bi situacija postala još zamršenija, u jednom drugom pismu sastavljenom nešto kasnije taj se isti čovjek javlja s prezimenom Grubačević, ali opet bez neke preciznije odrednice pomoću koje bi se mogao odrediti stupanj njegovog eventualnog krvnog srodstva s tadašnjim bosanskim vladarem.⁴⁸ Unatoč svim kraljevim protestima, Dubrovčani su se suzdržali od protjerivanja Vuka koji je ostao trn u diplomatskim odnosima između Bosne i Dubrovnika sve do 1428. godine kada je sam svojevolumeno napustio grad. Utvrđivanje Vukovog porijekla samo na temelju njegova dva prezimena – Banić i Grubačević – nije do sada urodilo plodom. To što nije pretjerano pouzdana ni pretpostavka da bi on mogao biti identičan istoimenom nećaku kralja Ostoje spomenutom 1412. godine,⁴⁹ samo pokazuje koliko malo poznajemo šire grane rodoslovnog stabla Kotromanića.

47 "Per Volcho Cotromanich avemo inteso per le prime vostre lettere quanto per lo re vi fu decto che noi non lo ritegnissimo in Ragusa, et da poy per una altra letera vedemo che voleva che noi ritegnissimo el dito Volcho et mandassimo a qualche isola delle et non lassarlo da noi per bene et destro de quello signore Re et pero vi dicemo che in caso che messor lo Re non vi dicesse piu alcuna cosa sopra di questa facenda, non parlate piu ne anche voi supra di cio. Ma sel vi dira qualche cosa domandandovi de ditto Volcho dite cosi: 'Serenissimo re, la cita di Ragusa fu sempre libera et francha a ciascheduno de andare et vegnire also piacere et tanto costumatamente et honestamente ha usada questa sua franchisia et liberta non nocendo ne lassando nocere ad alguno, che tuti li Re et signori di Bosna anno reputato et abudo per gran piacere et servigio quando alguni di Cotromanich o altri lor contrarii si son ridocti di qua in Ragusa' [...]" (16. februar 1423), DADu, *Lettere e Commissioni di Levante*, sv. 8, fol. 145r. (Prilog 5)

48 "Et prima per lo facto di Volcho Grubacevich dicto Banich [...]" (11. mart 1423), DADu, *Lettere e Commissioni di Levante*, sv. 8, fol. 154v. Cf. Ćiro Truhelka, "Vuk Banić-Kotromanić (Po vijestima dubrovačke arhive)", *Glasnik Zemaljskog muzeja* 27 (1915), 359–63.

49 (16. maj 1412), Стојановић, *Старе српске повеље и писма*, књ. 1/1, 442; Ćiro Truhelka, "Crtice iz srednjega vijeka (Na osnovu dubrovačkih arhivalija)", *Glasnik Zemaljskog muzeja* 20 (1908), 429.

Rector di Ragusa col suo consiglio, Alli Nobili e Sanz, mess pasqual di resti, et si araz di .i. de gondola cittadini e Ambascadori, amici lo Re di bosnia. Nos havemo ricevuto piu ore lettere, e del mese di zenaro, e del mese di febraro pre scritte p voi, solo mess pasquale d'absentia di si araz, e per p trambar due voi, p le quali ne scrivete di novelle, e fate bene. Et cosi debiate fare p lo avvenire, chene tegnatte auanti, di tutto illo che seguita p auenire. Alle altre cose ch si girene de det lettere, vi faremo qui appresso risposta e pnia.

Havemo inteso quanto dite della prigione, che facera lo ambascador di vinexia, p alcune fortelie, ch volent possit fare in, e affar ne puote, chel non ha abuda la sua intentione, Et cosi vi diciamo, ch damo auanti, debiate fare, che di tutto che seguita el dicto vinexia, ne adisfate p voi lei, et magnanimita del suo fare, et del suo parere, e tutto quello chel fa.

Per Volcho cotramandati auemo inteso p le prime de lie, quanto p lo Re vi fu detto, che noi non lo requiescimo in Ragusa, Et di poi p mia alter lettera vedemo che volent, che noi requiescimo el dicto Volcho e mandassimo, a qualche spola delle e no lassalo da noi p breu e desio di quello Raguse Re. Et po vi dicemo, ch in caso che mess lo Re, non vi dicesse piu alcuna cosa sopra di questa facenda, no potrebbe piu neanche voi sup di no, ma sel vi dira qualche cosa domandandoli del dicto Volcho, dire cose, perussimo Re, la Cita di Ragusa si puzza lha e finche a cascaduno, et andare a vignice alfo priore, e tanto costimurante e honestante, ha v sda qsta sua scandala e libra, non morendo, ne lassando muore ad aliquo, ch tutti li Re, e signori di bosnia, auo reputato, e abudo p gran priore e figno, quando alquy di cotramandati, o altre lor contray, si son fidati da qua i Ragusa, p ch vinendo dea dinoy, no sile dante a far, in adire, cosa ch fosse machatur di nostro honor, p isto si potesse priore, ne brate, la che di fiera suado talre pof far del costumato e simile vinere di Ragusa, com piu balza, potiano muore cercare di nouita. Ma p ch noi havemo veduto una lora di voi solo mess pasquale, la quale ne a data el dicto Volcho, p le quali appare, che voi mess pasquale, li scrivete ch vi siere intromesso, a riconciare el dicto Volcho con mess lo Re, e no poteste ante la vera iunction, recedemo e pensemo che tal parlantur e aggrauand del Re sopra di noi sia proceduta da tal peccato, deliqua cosa molto ci maravigliamo, e non vi possemo libelare pinto di tal cosa, e ante fatto nullo, che come voi sapete stando ambascadori non douey parlare fuore della vera commissio, no parlare no prebato p nescun ch no sia raguseo, senza expressa nea lettera e commissio. Voi dite chel Re, domanda, pesse e nazur, e fiente di piu maniere allequali cosa vi dicemo, ch mai non sia costuma nea di sotornare

Slika 6

Izvadak iz uputa dubrovačke Vlade poslanicima

Paskoju Rastiću i Marinu Gunduliću od 16. februara 1423.

(Državni arhiv u Dubrovniku, Lettere e Commissioni di Levante, sv. 8, fol. 145r.)

Da su i drugi srodnici kralja Tvrtka II mogli zbog svojih rodbinskih veza s Kotromanićima isticati pretenzije na njegovo prijestolje, pokazuje i isprava koju je kralj izdao u vladarskoj rezidenciji na Bobovcu 2. septembra 1427. godine svom “rođaku i dragom bratu” slavonskom banu Hermanu II, grofu celjskom i zagorskom. Tom poveljom, koja nažalost nije očuvana u izvorniku nego tek kasnijem prepisu, kralj je Hermanu i “svim njegovim nasljednicima muškog spola, rođenim iz imena grofova Celja”, poklonio svoje kraljevstvo “zajedno sa stanovnicima, tvrđavama, utvrdama, gradovima, mjestima, selima i posjedima, kao i svime što mu pripada”. Prema odredbama sadržanim u tekstu tog dokumenta, u slučaju da Tvrtko ili njegovi potomci umru bez zakonitih nasljednika, Herman je kao kraljev *frater et consanguineus*, zajedno sa svojim potomstvom, mogao slobodno preuzeti i posjedovati Bosansko kraljevstvo te u njemu uživati onako kako mu bude najbolje odgovaralo.⁵⁰ Bosanski vladar je ovaj dokument izdao u jednom izrazito delikatnom političkom trenutku i svakako na insistiranje kralja Žigmunda Luksemburškog, Hermanovog zeta, koji je želio Bosnu čvršće vezati za svoje najbliže i povjerljive suradnike. Celjski grof Herman II je inače bio unuk bana Stjepana II, sin njegove kćerke Katarine,⁵¹ pa mu je osnov za vladanje Bosanskim kraljevstvom bio veoma sličan onome kojim se poslužio ban Tvrtko kada je isticao svoje pravo na srpsko gospodstvo. Premda se u Bosni vodilo malo računa o navedenim odredbama povelje iz 1427. godine, što odlično pokazuje razvoj prilika nakon smrti kralja Tvrtka II, ipak vrijedi ukazati na to da je tada samo

50 Povelja je sačuvana u ovjerenom prepisu Zagrebačkog stolnog kaptola od 30. marta 1450. godine. (2. septembar 1427) Arhiv Republike Slovenije (dalje: ARS), SI AS 1063 Zbirka listin, *Listine Repertorija II*, br. 4537; Peter Štih, “Celjski grofje kot dediči bosanske krone – Listina bosanskoga kralja Tvrtka II. Kotromanića za celjskega grofa Hermana II. iz leta 1427”, u: *Med Srednjo Evropo in Sredozemljem. Vojetov zbornik*, Sašo Jerše – Darja Mihelič – Peter Štih (ur.), Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Ljubljana, 2006, 79–103.

51 Ignacij Voje, “Odnos Celjskih grofova prema političkim prilikama u Bosni i Hercegovini u XV vijeku”, u: *Radovi sa simpozijuma “Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura”*, Fikret Ibrahimpašić (ur.), Muzej Grada Zenice, Zenica, 1973, 56.

splet nepovoljnih političkih okolnosti spriječio celjskog grofa Fridrika II da kao Hermanov sin i nasljednik snažnije istakne i odbrani svoje pravo na bosansku krunu.⁵²

Nije to bio posljednji put da su bosanski kraljevi poklanjali ili nudili cijelu zemlju kao vlastitu i privatnu svojinu na upravu drugima. Kralj Tvrtko II je u februaru 1442. preko protovestijara Restoja ovlastio poslanika Nikolu Testu da od Venecije zatraži utočište za sebe i svoju familiju na mletačkoj teritoriji, zauzvrat nudeći duždu vlast nad cijelim Bosanskim kraljevstvom.⁵³ I kralj Tomaš je dvije godine kasnije učinio istu stvar. Isticao je kako bi, u slučaju da ga napadnu osmanski sultan, ugarski kralj, srpski despot ili bilo koji drugi vladar, a on ne bi bio u stanju oduprijeti se njihovoj vojnoj sili te bi bio primoran napustiti svoje kraljevstvo, sve svoje zemlje i mjesta s rudnicima srebra prepustio mletačkom duždu.⁵⁴ I dok su oba navedena primjera trebala Mletačkoj republici jasno staviti do znanja da se Bosna tada nalazila u beznadežno teškom položaju, iz njih se također

52 Pejo Ćosković, "Fridrik II. Celjski kao pretendent na bosansko prijestolje", *Prilozi Instituta za istoriju* 35 (2006), 11–29.

53 "Quod prudenti viro Jacobo testa de Tragurio qui huc venit pro parte Restoie Camerarii Serenissimi domini Regis Bossine et ut pridie relatum fuit huic consilio per Serenissimum dominum Ducem, dicit ipsum dominum Regem Bossine, optare, et nos rogare, vt consentiamus, quod possit quando opus sibi videbitur, mittere in aliqua terrarum nostrarum hauere suum, et personaliter etiam venire, cum familia sua, et offert nobis illud regnum regendum nostro domine, palam vel oculte, vt nobis placet, et vellet arma et alias munitiones de locis nostris posse habere etc." (21. februar 1442), ASVe, *Senato, Deliberazioni, Secreti*, reg. 15, fol. 112v; Josephus Valentini, *Acta Albaniae Veneta saeculorum XIV et XV*, vol. 17 (1442), Dr. Dr. Rudolf Trofenik – Verlag, München, 1973, 174–75.

54 "Ad xiiii. Item promittit, quod si ab imperatore Turchorum, serenissimo domino rege Hungarie, domino despoto, uel alio quocunque principe et persona, ipsi serenissimo domino regi fieret guerra, et non valente resistere impetu et vi gentium cogeretur exire de eius Regno, et aliis omnibus locis suis subito in hoc casu consignabit et consignari faciet omnes terras et loca ditionis et domini sui, ac etiam omnes cauas et venas argenti in manibus ipsius illustrissimi domini vt illa sibi conseruare et defendere ac manutenere valeat ab omnibus fluctuationibus et periculis emergentibus, et insuper cum persona sua, baronibus et militibus veniet ad illum locum et terram ipsius illustrissimi domini, et ibi stabit donec aliud placuerit eidem illustrissimo dominio, neque alio se reducet uel declinabit aliquo pacto." (28. februar 1444), ASVe, *Senato, Deliberazioni, Mar*, reg. 1, fol. 219v; Valentini, *Acta Albaniae Veneta*, vol. 18, 124.

može vidjeti da su bosanski vladari, barem u komunikaciji sa stranim vladama, cjelokupnu zemlju kraljevstva predstavljali kao vlastitu djedovinu i prema njoj se odnosili kao prema svom obiteljskom posjedu.

Stoga i ne čudi da su u skladu s ovakvim razumijevanjem državne vlasti i imovine kraljevi bliži ili dalji srodnici također smatrali da imaju pravo udjela u nečemu što je suštinski bila “obiteljska stvar”. Tako se za vladavinu Tvrtka II veže djelatnost još jednog kraljevog suparnika i pretendenta na bosansko vladarsko prijestolje. Naime, od 1431. godine u dostupnim izvorima se počinje sve češće javljati ime Radivoja, sina kralja Ostoje, kojeg su Dubrovčani u svojim zapisnicima skoro redovito oslovljavali “kraljem” unatoč činjenici da su mu uskraćivali dodjelu tributa inače redovito isplaćivanih bosanskoj kruni.⁵⁵ Njega je u proljeće 1433. na dvoru osmanskog sultana Murata II (vl. 1421–1451) u Jedrenima vidio burgundski vitez Bertrandon de la Broquière, te ga je nešto kasnije opisao kao “gospodina iz Bosanskog kraljevstva” (*ung seigneur du royaulme de Bossene*) koji se tada došao potčiniti sultanu i “tražiti pomoć protiv bosanskog kralja govoreći da ta država pripada njemu”.⁵⁶ U godinama poslije toga, najviše uz pomoć osmanskih trupa i članova vlasteoskog roda Kosača na čijem dvoru je povremeno boravio, Radivoj je nastavio pričinjavati stanovite probleme zakonitim bosanskim vladarima, kako Tvrtku II, tako i rođenom bratu kralju Tomašu. Svojim držanjem je predstavljao prijetnju političkoj stabilnosti kraljevstva sve dok 1446. godine nije izgubio podršku velikog vojvode bosanskog Stjepana Vukčića nakon čega je bio primoran prihvatiti bratov vladarski položaj, pomiriti se s njime te preći na katoličanstvo

55 O “kralju” Radivoju, vidi: Thallóczy, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, poglavlje: “Radivoj, Sohn des Königs Stefan Ostoja von Bosnien 1429–1463”, 79–109. Cf. Emir O. Filipović, *Bosansko kraljevstvo i Osmansko carstvo (1386–1463)*, Orientalni institut Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2019, 309–16, i prema registru.

56 Charles Schefer, *Le Voyage d'Outremer de Bertrandon de la Broquière*, Ernest Leroux, éditeur, Paris, 1892, 189.

kako bi iskazao da prihvata novu ulogu koja mu je bila namijenjena na Tomaševom kraljevskom dvoru.⁵⁷

Za razliku od Radivoja, koji je pao kao žrtva velikog vojnog pohoda osmanskog sultana Mehmeda II na Bosnu u proljeće 1463, njegov brat Radič Kristić je uspio preživjeti tako što se sklonio na otok Rab, ali je nedugo poslije toga stradao na otoku Krku ne došavši u priliku da kao pripadnik vladarskog roda istakne svoje pretenzije na kraljevski položaj koji su ranije držali njegov brat i nećak.⁵⁸ S druge strane, Radivojev sin Matija je očigledno imao veće ambicije od strica Radiča pa su mu osmanski Turci namijenili i određenu političku ulogu u konsolidaciji svoje vlasti nad Bosnom tako što su ga postavili na položaj “bosanskog kralja”.⁵⁹ On se prvi put spominje u jednom izvještaju milanskog poslanika Gerarda de Collisa iz 1465. godine gdje se tvrdi da su Turci u Bosni imenovali novog kralja koji se zove Matija, da je on ranije bio vlastelin nekog drugog kralja Bosne, ali da je postao renegat i da ima suprugu u Carigradu. Prema de Collisovom tumačenju, sultan je, “prepun svake zlobe”, uvidio da ne može zauzeti Jajce te da bez tog grada ne može sigurno držati svu Bosnu, pa je ovoga čovjeka proglasio kraljem kako bi se stvorio utisak da zemlja ima svoju staru vladu (*lo suo antiquo governo*). S obzirom na to da su, kako piše milanski diplomata, Jajčani bili i “prirodno neprijateljski raspoloženi prema Ugrima”, Mehmed II je njihov grad želio prvo potčiniti ovom kralju, a

57 (9. oktobar 1446), Nicolai Iorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècle*, vol. 2, Ernest Leroux, éditeur, Paris, 1899, 420.

58 Kneza Radiča je prema izvještaju Antonija Vinciguere, mletačkog književnika i diplomate, s Raba na Krk pozvao knez Ivan VII Frankopan (u. 1486) koji ga je tamo na prevaru usmrtio. Šime Ljubić, *Commissiones et relationes Venetae*, vol. 1 (1433–1527), Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium, vol. 6, Zagrabiae, 1876, 88–90. Cf. Srđan Rudić, “Извештај Антуна Винђигуере као извор за историју средњовековне Босне”, *Зборник за историју Босне и Херцеговине* 5 (2008), 149–56.

59 Сима Ђирковић, “Властела и краљеви у Босни после 1463 године”, *Историски гласник* 3 (1954), 123–31.

time posljedično i Turcima.⁶⁰ Iako u ovom pismu nisu otkrivene pojedinosti o identitetu novog kralja, u zapisnicima dubrovačkog Vijeća umoljenih je dvije godine kasnije zabilježena odluka o darivanju “gospodina Matije, kralja Bosne, sina pokojnog kralja Radivoja”.⁶¹ Iz ovoga se može zaključiti da su dojam o “suštinski nepromijenjenoj političkoj situaciji” u Bosni Turci upravo nastojali postići postavljanjem na prijestolje jednog člana vladarskog roda Kotromanića. Po svemu sudeći Matija se uspio zadržati na tom položaju najkasnije do 1471. godine kada se u Dubrovniku ponovo odlučivalo o uručivanju poklona “gospodinu Matiji Sabančiću, prozvanom kralju Bosne”.⁶² Teško je vjerovati da ovaj Matija nije bio identičan ranije spominjanom istom imenom Radivojevom sinu, premda naizgled netipično prezime s kojim je naveden u zapisničkoj zabilješci takav zaključak stavlja na izvjesnu kušnju.⁶³ No i u slučaju da je po srijedi sasvim drugi čovjek istog imena, opet bi se s razlogom moglo

60 “Del turcho non lie altra nova, salvo, che noviter luy ha facto uno Re in Bosna, lo qual si domando lo Re Mathia, e fu gia Barone de l'altro Re de Bosna, mo he renegato e ha mogliere ad Constantinopoli. Lo prefato turcho, pieno de omni malitia, si tiene habia facto questo Re, non ad altro fine, salvo, che vedendo luy, non poter haver Jayza et senza essa non poter tenere la Bosna sicuramente; ha pensato far questo Re novello ad cio, chel paya al paese, haver lo suo antiquo governo; e perche layzi he naturaliter ynnimica de Ungari, vol temptare, si per questa via la potesse far sottometre al dicto Re, che per consequens seria poy sobiecta al turcho.” (23. decembar 1465), Iván Nagy – Albert Nyári, *Magyar diplomaciai emlékek – Mátyás király korából (1458–1490)*, vol. 1, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1875, 384.

61 “Prima pars est de donando domino Mathie Regi Bosne filio olim Regis Radiuoy” (11. januar 1467), DADu, *Consilium rogatorum*, sv. 19, fol. 158v

62 “Prima pars est de donando d. Mathie Sabančich nuncupato Regi Bosne” (16. septembar 1471), DADu, *Consilium rogatorum*, sv. 21, fol. 127.

63 Prezime Sabančić nije bilo toliko neuobičajeno u srednjovjekovnoj Bosni. Izvjesni Brajko Sabančić se spominje 1413. i 1415. godine kao poslanik kralja Ostoje: “Milli-uoye Dimičih et Braichus Sabancich nuncii et ambasiatores serenissimi principis et domini Hostoye regis Bosne [...]” (3. novembar 1413), DADu, *Diversa Cancellariae*, sv. 39, fol. 318; “Braicus Sabancich nuntius serenissimi regis Hostoye regis Bosne” (2. mart 1415.), DADu, *Diversa Cancellariae*, sv. 40, fol. 129v, dok se 1447. godine u izvori-ma javlja i neki Bućak Sabančić, sluga vojvode Ivaniša Pavlovića: (27. januar 1447), Стојановић, *Старе српске повеље и писма*, књ. 1/2, 110–11. Osim toga, u sumarnom popisu sandžaka Bosna iz 1468/69. godine kao timarnici se navode i Tvrtko, “sin Sabančića”, te Radosav, “sin Sabančićev”. Ahmed S. Aličić, *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69. godine*, Islamski kulturni centar Mostar, Mostar, 2008, 88, 106.

pretpostaviti da je i ovaj Matija pripadao nekoj slabije poznatoj grani vladarskog roda.

Sudeći prema navedenim primjerima, iz kojih se jasno vidi različit profil i porijeklo osoba koje su uzimane u razmatranje kao potencijalni kandidati za vladarski položaj, načela po kojima se nasljeđivalo prijestolje u Bosni mogu izgledati nesređena, nejasna i suviše složena. No stvari postaju nešto jasnije kada se bosanski slučaj usporedi s ranim fazama razvoja monarhije i dinastije u Poljskoj državi dinastije Pjastovića, Češkoj državi dinastije Přemislůvica i Ugarskoj državi dinastije Arpadovića. Kao što su istraživanja Zbigniewa Dalewskog pokazala, do kraja jedanaestog i početka dvanaestog stoljeća krug ljudi koji je imao jednako pravo na vlast u navedenim zemljama nije bio isključivo ograničen na uže članove vladareve obitelji nego je također obuhvatao i njegove bliže i dalje srodnike. I pošto su svi pripadnici šireg vladarskog roda prihvatili tako koncipiranu kolektivnu prirodu monarhijske moći jer im je omogućavala da sudjeluju u vlasti, podobnost pojedinog pretendenta za potencijalno preuzimanje prijestolja nije uopće ovisila o blizini njegovog srodstva s prethodnim vladarem nego se podrazumijevala okolnošću da je kandidat kao potomak zajedničkog pretka već bio član šire vladarske porodice.⁶⁴

I dok su se principi nasljeđivanja u zemljama Istočno-Centralne Evrope vremenom postupno razvijali, te su vladari do kasnog

64 Zbigniew Dalewski, "Family Business. Dynastic Power in Central Europe in the Earlier Middle Ages", *Viator* 46.1 (2015), 4; Idem, "Strategies of Creating Dynastic Identity in Central Europe in the 10th-11th Centuries", u: *Imagined Communities. Constructing Collective Identities in Medieval Europe*, Andrzej Pleszczyński – Joanna Sobiesiak – Michał Tomaszek (ur.), Brill, Leiden – Boston (MA), 2018, 37; Idem, *Modele władzy dynastycznej w Europie Środkowo-Wschodniej we wcześniejszym średniowieczu*, Instytut Historii PAN, Warszawa, 2014. Cf. Dušan Zupka, *Ritual and Symbolic Communication in Medieval Hungary under the Árpád Dynasty, 1000–1301*, Brill, Leiden – Boston (MA), 2016; Dániel Bagi, *Divisio Regni. The territorial divisions, power struggles, and dynastic historiography of the Árpáds of 11th- and early 12th-century Hungary, with comparative studies of the Piasts of Poland and the Přemyslids of Bohemia*, Research Centre for the Humanities, Budapest, 2020; Grischa Vercamer – Dušan Zupka (ur.), *Rulership in Medieval East Central Europe. Power, Rituals and Legitimacy in Bohemia, Hungary and Poland*, Brill, Leiden – Boston (MA), 2022.

srednjeg vijeka uspjeli ojačati svoj kraljevski položaj i ograničiti ga na izravno krvno potomstvo tako što su široki horizontalni rod pretvorili u usku i vertikalno usmjerenu patrilinearnu strukturu,⁶⁵ u Bosni su određene arhaične ustanove i tradicionalne vrijednosti ostale sačuvane do duboko u petnaesto stoljeće.⁶⁶ Čini se, međutim, da je i u Bosanskoj banovini krajem trinaestog stoljeća došlo do izvjesne promjene u načinu distribucije vlasti i unutrašnjoj strukturi vladarskog roda kada je stari bilateralni kognatski sistem nasljeđivanja, što znači da je svaki biološki predak i potomak predstavljao društveno priznatog srodnika, promijenjen u unilinearni agnatski princip u kojem se srodstvo vodilo samo kroz jedinstvenu lozu muških predaka.⁶⁷ To je rezultiralo privremenom stabilnošću sistema nasljeđivanja kroz veći dio četrnaestog stoljeća, ali je poslije smrti kralja Tvrtka 1391. godine pitanje izbora novog vladara vraćeno na ranije stanje čime je vlast ponovo pripala cijelom rodu, tada sastavljenom od niza kraljevih bližih i daljih muških srodnika, predstavnika obitelji, bratstava, te raznih drugih pobočnih grana, loza i grupa, pri čemu su svi imali jednak udio u pravu vlasti i proporcionalno su mogli sudjelovati u raspodjeli vladarskog autoriteta.

65 Dalewski, "Family Business", 13–14.

66 Na to je još ukazao Сима Ђирковић, "Остаци старије друштвене структуре у босанском феудалном друштву", *Историјски гласник* 3–4 (1958), 155–64. Нешто више о томе кроз призму очуваног дипломатичког материјала: Невен Исаиловић, "Обичајно право у наменским обрасцима повеља босанских владара и великаша", *Историјски часопис* 70 (2021), 117–76.

67 Те структуралне промјене у сродственим везама дешавале су се дилјем Европе тијekom средњег вијека. О томе исцрпније: David Warren Sabean – Simon Teuscher, "Kinship in Europe. A New Approach to Long Term Development", u: *Kinship in Europe. Approaches to Long-Term Development (1300–1900)*, David Warren Sabean – Simon Teuscher – Jon Mathieu (ur.), Berghahn Books, New York – Oxford, 2007, 1–32; Hans Hummer, *Visions of Kinship in Medieval Europe*, Oxford University Press, Oxford, 2018; Karbić, "Hrvatski plemićki rod i običajno право", 73–117. За прецизније значење појмова *agnatio*, *cognatio* i *consanguinitas*, vrijedi konsultirati rad Ann-Cathrin Harders, "Agnatio, Cognatio, Consanguinitas. Kinship and Blood in Ancient Rome", u: *Blood & Kinship. Matter for Metaphor from Ancient Rome to the Present*, Christopher H. Johnson – Bernhard Jussen – David Warren Sabean – Simon Teuscher (ur.), Berghahn Books, New York – Oxford, 18–39.

U vezi s ovim se mora skrenuti pozornost i na još jednu važnu bosansku specifičnost koja se odnosi na odsustvo crkvene sakralizacije braka u zemlji, što je u konačnici rezultiralo okolnošću da su u Bosni i potomci rođeni izvan standardne bračne zajednice smatrani jednako zakonitim i legitimnim nasljednicima na vladarskom prijestolju kao i djeca začeta u monogamnom braku sklopljenom po pravilima katoličke crkve. Naime, običaj zaključivanja braka koji bi trajao onoliko dugo koliko muškarcu “bude po volji” (*si sibi placuerit*) se spominje na širem slavenskom području još u trinaestom stoljeću, ali se tek u kasnijem razdoblju počinju množiti podaci iz kojih se implicitno zaključuje da je u Bosni zbog karakterističnih vjerskih prilika vladalo krajnje labavo shvatanje bračnih odnosa.⁶⁸ Naročito se tom temom bave dokumenti franjevačke provenijencije koji su prepuni primjedbi na činjenicu da takvi brakovi nisu bili dovoljno čvrsti i da su se mogli razvrgnuti bez većih problema. Fra Bartol iz Alverne, vikar Bosanske franjevačke vikarije, se u spisku pitanja upućenih na Papinsku kuriju 1373. godine izričito žalio na običaj prema kojem su tadašnji Bošnjani svoje žene uzimali pod uslovom “ako mi budeš dobra” (*si mihi eris bona*), s namjerom da ih napuste kada im bude odgovaralo, te da je svoju prvu suprugu jedva zadržavao tek jedan od stotinu njih.⁶⁹ Iz toga jasno proizilazi da crkva u Bosni

- 68 O “braku na bosanski način” uopće: Jaroslav Šidak, “Problem ‘bosanske crkve’ u našoj historiografiji od Petranovića do Glušca (Prilog rješenju t. zv. bogumilskog pitanja)”, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 259 – *Razred historičko-filološki i filozofsko-juridički* 116 (1937), 93–97; Franjo Šanjek, *Bosansko-humski krstijani u povijesnim vrelima* (13.–15. st.), Barbat, Zagreb, 2003, 62–65; Буро Тошић, “Примјер брачне бигамије ‘*more bosignanorum et patarinorum*’”, *Мешовита Грађа* н.с. 22 (2004), 123–27; Lujo Margetić, “Brak na bosanski način (*‘si sibi placuit’*)”, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Zagrebu* 55:3–4 (2005), 717–31.
- 69 “Ad quartum articulum, in quo queritur: Cum Bosnenses vxores accipiant cum condicione si eris mihi bona et intencione dimmittendi quando sibi uidebitur, et hoc est manifestum quia uix de centum unus retinet primam exceptis conuersis.” Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnost, *Miscellanea*, I. a. 57, fol. 76v; Dragutin Kniewald, “Vjerodostojnost latinskih izvora o bosanskim krstjanima”, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 270 – *Odjel za filozofiju i društvene nauke* 1 (1949), 158. Cf. Ярослав Шидак, “Фрањевачка ‘Dubia’ из г. 1372/3 као извор за повјест Босне”, *Историски часопис* 5 (1954–45), 207–31; Bonicije

ustanovu braka nije regulirala na isti način kao što su to činile katolička ili pravoslavna crkva, da je zbog toga bilo uobičajeno često sklapati i razvrgavati bračnu zajednicu, te da su djeca rođena u takvim fleksibilnim brakovima morala biti i javno priznavana. Time se istovremeno i šansa za obezbjeđivanjem priznatog muškog potomka znatno povećavala nego što je to mogao biti slučaj u sistemu isključive monogamije i nerazdruživih brakova kakav se tijekom trinaestog i četrnaestog stoljeća postupno razvio u ostatku kršćanskog svijeta.⁷⁰

Za kralja Tomaša se tako iz jednog papinskog dokumenta saznaje da je on u očima Rimske crkve imao “natalni defekt”, što znači da je bio rođen iz veze koju je njegov već oženjeni otac, kralj Ostoja, imao s drugom ženom.⁷¹ To očigledno nije predstavljalo prepreku njegovom prethodniku kralju Tvrtku da ga odredi za svoga nasljednika, niti bosanskoj vlasteli da taj izbor potvrdi na saboru, nego je samo moglo opterećivati odnose bosanskog vladarskog dvora s kurijom u Rimu. Upravo zbog toga je Tomaš i tražio od pape ga potvrdi u očevom naslijeđu kao da je rođen u ispravnom braku. Bosanski kralj se također tom prilikom povjerio papi da se i on “tjelesno povezao” sa jednom ženom “niskog roda” te da ju je “po običaju domovine” (*iuxta morem patriae*) obećao oženiti ako mu bude “dobra i vjerna”. No pošto su velikaši njegovog kraljevstva negodovali zbog njezinog niskog statusa, tražio je od pape da ga razriješi tog obećanja.⁷² Za njegovog sina rođenog u tom braku, kralja

Rupčić, “Značenje ‘Dubia’ fra Bartola iz Alverne iz god. 1372/73. za povijest Bosne”, *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti istraživačkog centra JAZU* 15 (1988), 80–5.

70 Slična praksa postojala je i u drugim perifernim područjima katoličanstva kao što su Irska i Škotska. Cf. Bartlett, *Blood Royal*, 5.

71 “[...] ac insuper quod defectum natalium, quem, vt ipse asseris, pateris de Ostoya clare memorie Bosne rege, genitore tuo vxorato, et cum alio coniugata natus [...]” (29. maj 1445), AAV, *Reg. Vat.* 377, fol. 77r; Augustin Theiner, *Vetera monumenta Slavorum Meridionalium historiam illustrantia*, vol. 1 (1198–1549), Typis Vaticanis, Romae, 1863, 388.

72 “quandam ex infimo genere mulierem etiam ad carnis copulam tibi associasti, eique iuxta morem patrie, quod si tibi bona et fidelis esset ac benefaceret, cum ipsa matrimonium contraheres promisisti [...] tamen quoniam, dilecti filii, Baron-

Stjepana Tomaševića, u sasvim drukčijem političkom i vjerskom kontekstu, pitanje “natalnog defekta” i naslijeđenog legitimiteta uopće nije ni postavljano.

Bez obzira što na prvi pogled može zvučati pomalo paradoksalno, ovakav oblik distribucije bogatstva, moći i prestiža među Kotromanićima, pri čemu su i bliži i dalji vladarevi srodnici, kako zakoniti tako i nezakoniti, imali jednak pristup banškom ili kraljevskom prijestolju, jačao je dominantnu poziciju članova vladarskog roda unutar države te im je pomagao da zadrže monopol na krunu. Oslanjajući se na tako koncipiran model nasljeđivanja, dinastija je mogla sebi produžiti egzistenciju neovisno od vladareve sposobnosti da proizvede zakonitog biološkog muškog potomka, što je u brojnim poznatim slučajevima diljem srednjovjekovne Evrope i u različitim vremenskim razdobljima izazivalo krupne političke i društvene krize. Osim toga, prerogativ svih članova roda i predstavnika dinastije da jednakopravno sudjeluju u vladavini imao je i dodatnu funkciju. Jasno je isticao njihov nadmoćniji status, posebno u odnosu prema članovima drugih vlasteoskih rodova koji su se počeli uspinjati na društvenoj ljestvici tako što su imitirali vladarsku obitelj ili su se s njom na neki način povezivali i orodaivali.⁷³ Još jedan način na koji su se vladari mogli dodatno izdići iznad podanika odnosio se na često spominjanje i navođenje svojih vladarskih prethodnika.

es Regni tui Bosne ipsam propter infimum eius originis statum in Reginam habere dedignantur, formidas promissionem huiusmodi, quam alias libenter adimpleres, sine scandalo adimplere non posses [...]” (29. maj 1445), AAV, *Reg. Vat.* 377, fols. 77v–78r; Theiner, *Vetera monumenta Slavorum Meridionalium historiam illustrantia*, vol. 1, 389.

73 Vidi: Dalewski, “Family Business”, 10.